

VIII.

KRITIKA NÁVRHŮ S HLEDISKA DEMOKRACIE

Ale nejenom s hlediska platné ústavy, také — a to vlastně především — budí návrhy SdP. řadu pochybností a kriticizm s hlediska demokraticky zásadního. Tu musíme zase nejprve začítí s návrhem na trestní ochranu národnosti,*) to jest s jeho § 3, který chce zavéstí trestní ochranu t. zv. národnostní državy. To, co jsme tu řekli o jeho kolisi s ústavou, platí též o jeho kolisi s všeobecnými principy demokratickými. Neboť ústava v tomto bodu, jehož jsme se při tom dovolávali, jest výrazem demokratické myšlenky majetkové dispozice zásadně svobodné, pokud výkon svobody neznamená znásilňování druhého. Jaké však jest v tom znásilňování, když na př. občan-Čech, přijda za svým povoláním do města převahou německého, a nemoha tam dosti rychle sehnati bytu nebo provozovny, nabídne německému spoluobčanu nájem vyšší nežli běžný jen proto, aby už bydlel? Když už někdo v daném případě byl utištěn, byl to nepochybně tento Čech, který z nouze přeplatil. Ale podle návrhu SdP. byl by právě on trestán vězením od 14 dnů do 6 měsíců za přečin porušení německé národnostní državy (jestliže dotyčná nemovitost byla po dobu aspoň 30 let stále držena Němcem anebo Němcům pronajímána). Jaká to demokracie, kde jest možný takový paradox, kde zájem jednotlivce — at

*) Návrh č. 894.

Čecha, ať Němce — jest vydáván takto v plen fantomu „državy národnostního kolektivu“?

Ale demokratický criticism ještě více podnítl ona partie osnov, v nichž je jejich těžiško: ony tři osnovy, které chtějí zavést u nás zvláštní druh národnostní autonomie. Copak k těm podotkneme s hlediska demokratického politického názoru?

K těm ovšem máme řadu podstatných připomínek, a to především s hlediska demokracie formální, t. j. pro jejich odpor s tradičními formami reprezentativní lidovlády.

1. Už sama pravidla o vzniku národnostních svazů jsou v tom ohledu hodně povážlivá. Podnět k vytvoření národ. svazů má vždy dáti shromáždění poslanců a senátorů určité národnosti a k usnesení o utvoření svazu stačí, jak jsme slyšeli, prostá většina hlasů za presence i jen poloviny celkového počtu členů sněmoven dotyčné národnosti.

Srovnejme tato pravidla s předpisy československé ústavy o parlamentním jednání: protože jde o usnesení základního rázu, o genesi svazu, musíme je srovnati s pravidlem § 33 ú. l., jenž mluví o nejzávažnějších usneseních parlamentu a žádá si pro ně třípětinové většiny všech — nejenom přítomných — členů každé sněmovny. Nový ústavní zákon se tedy nemůže usnést bez souhlasu kvalifikované majority celého sboru. A k založení nár. svazu stačí 1 hlas přes čtvrtinu, tedy zlomek celé parlamentní reprezentace dotyčné národnosti, ač se tu jedná o právní skutečnost s hlediska nár. skupiny zcela základní.*)

*) Jak se na důležitost takového zakladatelského usnesení dívají jinde, vidíme na př. na zákonodárství estonském o nár. autonomii, které bylo dosud v evropském národnostním hnutí uváděno jako vzor spravedlivé autonomie: tyto zákony mají velmi pečlivé předpisy, garantující, že samosprávné instituce vejdou v platnost jen za zaručeně převážného souhlasu všech jednotlivých příslušníků nár. menšiny. Tak na př. k samosprávnému zřízení menšiny nedojde, jestliže se do jejího národ. katastru nezapíše ani polovina jejich plnoletých příslušníků, jak byli zjištěni při posledním sčítání lidu; a samosprávné

Co však jest hlavní: osnova chce učinit z poslanců a senátorů samočinně representanty národních skupin ve státě, ačkoli jimi naprosto nejsou. Poslanci a senátoři přiznávají dnes při vstupu do sněmovny svoji národnost jen za svou osobu a jen za tím účelem, aby event. nabyli práva užívat při sněmovním jednání jiného jazyka nežli československého. Při tom je lhostejno, jaké národnosti jsou voliči, kteří je volili. V komunistickém klubu sedí několik poslanců a senátorů zvolených na př. hlasy československými, kteří přiznávají jinou národnost — a vice versa. V klubu maďarských národních poslanců sedí jeden poslanec, který přiznal národnost slovenskou. Podle pravidel o třetím skrutiniu, jak je zavedla novela z r. 1925, dokonce je nutno, aby na př. určité hlasy voličů maďarských byly počítány ve prospěch mandátů německých nebo naopak. Zkrátka: mezi členy parlamentu a národnostními skupinami jako takovými není reprezentativního vztahu. Skutečnost, že národnostní složení poslanců a senátorů v celku odpovídá národnostnímu složení voličstva, vyplývá ze zvláštní faktické povahy našeho politického stranictví, které jest v převaze národnostně diferencováno; a kde není, tam vůdcové stran opatrně přihlížejí k národnostnímu klíči. Jest tedy tato skutečnost známkou úctyhodného smyslu pro národnostní spravedlnost našeho politického vedení, a budme vděčni sudetoněmecké straně, že svým návrhem mimoděk dosvědčuje tuto spravedlnost. Ale to nic nemění na tom, co jsme řekli o nedostatku specifického zastupitelského vztahu mezi členy parlamentu a kmenovými skupinami občanů.

Je proto nedemokratické prostě pověřit členy parlamentu,

instituce nevejdou prakticky v činnost také, jestliže se voleb jejich funkcionářů (pro které není volební povinnosti) nezúčastní ani polovina v katastru zapsaných příslušníků. Jde tu tedy o to, aby autonomní zřízení vycházelo opravdu z uvědomělého a ověřeného přesvědčení většiny dotyčné národnostní skupiny. Neboť národ. autonomie znamená pro ni nejenom práva, nýbrž i značné oběti. (Viz o tom více zde v kapitole X.)

přihlásivší se k určité národnosti, funkcí zakladatelů národnostních svazů a funkcí představenstev. Jedině demokratické by bylo dát o utvoření svazu rozhodnouti a představenstvo svazu zvoliti veškerenstvu příslušníků nár. skupiny, kteří tak jako tak mají býti zjišťováni národnostním katastrem.

Kromě toho brání tomu, abychom poslance a senátory uznali za specifickou representaci národn. skupin, také ta okolnost, že členové parlamentu mají zcela svobodnou volbu národnosti,*) kdežto nár. příslušnost občanů do katastrů zakládá se na zcela jiné zásadě, na zásadě nedobrovolnosti.

Konečně pak tato myšlenka jakéhosi „*itio in partes*“, rozchodu Národního shromáždění v národnostní kurie, prozrazují veliké nepochopení genese a funkce moderního parlamentarismu. Demokratický parlament jest jednotné těleso s výslednou vůlí. Jednotliví jeho členové nejsou orgány svých volebních okresů, nemohou býti tedy ani orgány personálních svazů. P. Leiper (v cit. článku) brání se této výtce, pravě, že v našem parlamentě poslanec a senátor nejsou zástupci celého státu, nýbrž své strany, a že tedy stejně mohou býti zástupci své národnosti. Ano, jako součinitelé určité *složky* parlamentní práce, jsou zástupci takových dílčích zájmů. Ale politické strany jsou právě jen složkami; konečné výsledky parlamentního jednání jsou výslednicí jejich souhry. Kdežto podle návrhů by poslanci a senátoři jako členové představenstev národnostních svazů pro určitý — velmi široký rozsah agend — byli činiteli orgánů, které neslouží skladbě výsledné parlamentní vůle, nýbrž mají representovat právě to, co je v národnostních zájmech různoběžného a navzájem neodvislého.

2. Také pravidla o složení představenstev nár. svazů jsou

*) Přihlašují ji často — vzhledem k praktickému účelu takového hlášení — spíše podle své znalosti jazykové nežli podle skutečného národnostního přesvědčení.

s hlediska demokratického povážlivá. Viděli jsme, že představenstva se mohou „účelně doplňovati“ kooptací dalších členů. Autoři a zastánci osnov (p. prof. Swoboda v cit. knížce) tvrdí, že se tu jedná hlavně o experty. Ale od kdy experti přímo zasjedají a spolurozhodují ve sboru, který volí vykonavatele moci a má prováděti jejich odpovědnost? Jen si představme, že by se na př. poslanecká sněmovna mohla účelně doplňovati kooptací za takových podmínek. To by byla pěkná reprezentativní demokracie!

3. Prostou většinou za poloviční presence představenstva se má voliti také t. zv. „Sprecher“, mluvčí národnostních svazů. Viděli jsme, co znamená tento funkcionář, že jest vlastně vtělená národnostní autonomie v jediné osobě. Členstvo má býti v národnostním svazu vůbec jen pasivním předmětem působnosti jeho orgánů, a představenstvo není spolurozhodujícím faktorem. Ono Sprechera jen volí a odvolává. Ale ono také může usnésti — zase jen tak po susedsku prostou většinou za poloviční presence — „účelnější způsob ustanovování mluvčího“. A pomocí kooptovaných členů může udržovat v úřadě Sprechera i tehdy, když by byl pozbyl důvěry většiny poslanců a senátorů té které národnosti. Aby nemožnost toho všeho opět dobře vynikla, přenesme si tato navrhovaná pravidla opět na naše poměry parlamentní. Představme si, že by Národní shromáždění mohlo presidenta republiky — a toto přirovnání ještě kulhá proto, že president republiky v rámci celostátním nemá zdaleka takového podílu na celé státní moci, jaký má mít Sprecher v rámci toho kterého národnostního svazu — že by jej tedy Nár. shromáždění mohlo voliti prostou většinou přítomných; že by se však mohlo takovou většinou také jen usnésti na tom, že na př. presidenta může jmenovat předseda poslanecké sněmovny, anebo vláda — anebo že je presidentství dědičné — anebo že by nevolení členové poslanecké sněmovny,

kterí byli kooptováni, mohli držeti při vesle vládu proti votu důvěry třeba i celé většiny volených poslanců.

4. Řekli jsme si již v předcházející kapitole, že osnova o národnostních svazech dovolává se neoprávněně ustanovení ústavy o samosprávných orgánech, že však směřuje vlastně ke zřízení ne samosprávných korporací, nýbrž federativních členských států, byť podložených jen personálně, ne i teritoriálně. Tato úvaha má svůj aspekt i s hlediska demokratického. Je pravda, že i federální stát může být státem formálně demokratickým. Ale pak by ovšem jeho jednotlivé spolkové články musily býti organisovány podle zásad zastupitelské vlády. Řekli jsme si již, co organisaci národnostních svazů, jak ji SdP. navrhuje, chybí do pravé representativní demokracie, a můžeme tedy konstatovati, že s hlediska demokracie navržená organisace národnostních svazů nepostačuje; nebyly by svazy samosprávnými, odpovědnými odpovědné jednotné státní moci; a chtějíce býti federativními články na odpovědné státní moci neodvislými, neuskutečňují zase zastupitelskou odpovědnost ve svém vlastním nitru.

*

Nuže, to by byly tak asi hlavní námitky proti návrhům SdP. s hlediska formálně demokratického. Ale demokracie nejsou jen zastupitelské formy. Demokracie jest také obsah. Není to jen ústrojí, jest to také víra. A to víra, že stát má sloužiti lidem, že lidé jsou subjektem státní moci; a že vše, co lidi navzájem rozčleňuje ve skupiny — třeba to dočasně jest velmi důležité, ba, třeba to může být i účinným prostředkem demokratické akce, nemá býti jejím konečným cílem, zejména ne do té míry konečným cílem, abychom tomu jednou pro vždy a úplně obětovali zájmy lidí jako takových, jako jednotlivců a soukromníků. Stát a národ může od nás žádati i největší oběti na

jmění a životě. Ale demokratický stát a národ nás vždycky dovede přesvědčiti, že tyto oběti přinášíme nikoli jen pro jeho abstraktní a kolektivní zájem; nýbrž pro zájem lidí, kteří jej tvoří a kteří tu budou, i když my se třeba v osudové zkoušce, která se po nás žádá, ztratíme.

To znamená, že není demokratické, izolujeme-li národ — či, abychom to řekli terminologií sudetoněmecké strany, „Volksgemeinschaft“ — ode všech ostatních sociálních vztahů; povýšíme-li jej na cíl všeho společenského dění, na jediný a nejvyšší svazek, jehož členové necítí povinnosti k svazkům jiným přímo, nýbrž jen prostřednictvím jejím. Vůči státu, v němž žijí, církvi, jejímiž jsou vyznavači, vůči všelidskému společenství cítí se mravně vázání jen, pokud to jejich Volksgemeinschaft připouští a požaduje.

Tento nacionalismus si podrobuje vše: z individua činí atom, hmotu, předmět; chce si přizpůsobiti a usměrniti náboženství, sociální strukturu, společenské třídy, státní organizaci; ba, ve svém titanismu se nezastavuje ani před geografickými mezemi a prostorovými propastmi. Podle této nauky na př. Němec, ať třeba v Asii nebo v Americe, má všude povinnost loyality ke svému národnímu společenství, ke své Volksgemeinschaft, která tu jest mravně závažnější, nežli pouto státní, třídní, církevní a jakékoli jiné. Volksgemeinschaft znamená všepronikající politickou sřaděnost národa, která si se svého aktuálního hlediska přizpůsobuje i všechny tradice kulturní a hospodářské. V národech demokratických kultura a hospodářství spontánně roste, a politika, stojíc skromně opodál, toliko připravuje podmínky a organizuje výsledky tohoto růstu. Ve Volksgemeinschaft tohoto nového ražení jsou kultura i hospodářství pokládány na Prokrustovo lože aktuálního politického programu; vše, co přečnává tuto formu, se osekává, co jí nedosahuje, se úsilně roztahuje a napíná.

Zvláštní důsledek vyvozuje se z této ideologie pro menšinovou politiku. Protože tato koncepce všechny sociální rozpory redukuje na rozpory nacionální, pokládá situaci národnostní menšiny v demokratickém státním zřízení za bezvýchledně ztracenou, protože navždy a trvale majorisovanou.*) Že by politická diferenciacie, demokratickému zřízení vlastní, prospívala také národnostním zájmům minority; že by na př. účast toho či onoho politického směru na společném nadnárodním režimu a programu se stejnými frakcemi národa většinového mohla přinést, a ve skutečnosti také přináší, menšině prospěch a uznání též v jejích národnostních potřebách; to mluvčí této ideologie nevidí a neuznávají. Proto podle nich jediná schůdná cesta pro obhájení národnostního zájmu menšiny jest jakýsi ex-teritoriální status pro ni; zásadní a co nejširší autonomie, která se nepovažuje snad jen za účelné opatření pro dobrou administraci určitých záležitostí, nýbrž za všeobecný organizační princip pro menšinu, za vytvoření „mimostátní“ oblasti pro ni tak, aby stála vůči státu ve svém celku v jistém smyslu jako jeho partner.

V německé menšině v Československu shledáváme se s oběma těmito koncepcemi nacionalismu. Jsou to hlavně aktivisté, kterými jsou zastoupeni českoslovenští Němci ve vládě republiky, již vyznávají s československou většinou nacionalism demokratický; ale opoziční strana sudetoněmecká osvojila si některé podstatné prvky koncepce druhé.

Již v první programové publikaci strany, v brožuře „Vom Wesen und Werden der Sd. Heimatsfront“, vydané na jaře 1934, mluvilo se o t. zv. „obnově demokracie“, jejíž aplikaci pro svůj případ spatřovali autoři v tom, že jejich politické hnutí, jako soustředění nejlepších sil národa, uplatní se nejen na poli politiky, nýbrž bude svojí vůlí naplňovati všechny obory národnostního života. „Výstavba jednotného národnostního společenství

*) M. H. Boehm: Die Krise des Nationalitätenrechtes.

s použitím stavovské myšlenky“ — to bylo heslo. Již zde tedy národ, národní společenství, bylo chápáno jako základní prvek sociální stavby, a její smysl. Navenek: vůči státu, mezinárodnímu společenství, dovnitř: vůči stavům, třídám, jednotlivcům, lidem. Ne člověk a lidé: národní pospolitost jest základem a smyslem společnosti. V tomto duchu se programové projevy hnutí vyvíjejí důsledně dále. V projevu, který učinil p. Konrad Henlein 8. října 1933 zástupcům tisku — bylo to jeho první vystoupení na veřejnost — byla tato myšlenka stavovské skladby národa pojata „innerhalb unseres Sudetendeutschtums in der christlichen und deutschen Weltanschauung“. Poněvadž pak předpokladem pozitivního včlenění křesťanských náboženských sil podle dalších slov Henleinových bylo, „dass sie sich dabei in der ihnen zukommenden Weise in den Neuaufbau unseres Sudetendeutschtums eingliedern“, bylo už tehdy jasno, že také náboženská myšlenka má býti usměrněna myšlenkou nacionální, t. j. že i vůči ní, tak jako na př. vůči stavovským zájmům, má osvědčiti vůdčí přednost, býti nejvyšším a jediným příkazem politického konání.

Podobné myšlenky nalezneme o rok později ve známé řeči českolipské. A na sjezdu strany v Chebu v červnu 1936 pravil p. Henlein jasně: „Nicht der einzelne ist heute das Mass der Dinge mehr, sondern die Gemeinschaft, das Volk. Und hier setzt die Scheidung der Menschen ein in solche, die innerlich zu uns gehören und in solche, die innerlich abseits stehen. Wer nicht imstande ist sein ganzes Privatleben unter das Gesetz des Volkswohles zu stellen, der hat kein Anrecht darauf, als Kämpfer für unsere Idee, als Glied unserer Bewegung zu gelten. Hier gibt es kein Kompromiss.“

To je řečeno naprosto otevřeně: Panu Henleinovi národ není cestou, nýbrž posledním cílem. Posledním a jediným, jemuž vše ostatní musí ustoupiti a se podříditi.

V proslulé pražské kulturní řeči v únoru 1936 pravil p. Henlein: „Ziel unserer Politik muss daher die Verwirklichung einer auf allen Gebieten handelnden Volksgemeinschaft sein, deren Urgrund das Volkstum, deren Sinn die Sicherung aller materiellen und kulturellen Lebensgrundlage des Sudeten-deutschums ist.“ Tato „Volksgemeinschaft“ jest mu nejen „Trägerin“, nýbrž i „Schöpferin aller wahren und echten Kultur“. Vůdce sudetoněmecké strany neuznává jiných kulturně tvůrčích sil kromě nacionalismu. Zejména nevěří v kulturní tvořivost národnostního soužití, odmítá, že by teritoriální sounáležitost, příchyllost k tradičnímu územnímu celku, mohla podněcovat kulturní tvoření. Symbiosa a bohemismus, t. j. koncepce, vyskytující se častokráte v kulturních dějinách země, že Čechy jako územní individualita mají kulturní tvořivou sílu, jsou mu „Ermüdungserscheinungen“. Mezi národy uznává za žádoucí jen „mosty“, jen vzájemnost, ne součinnost ve smyslu společného kulturního díla.

Prof. Pfitzner, historik pražské německé university, ve spisu „Sudetendeutsche Einheitsbewegung“ správně konstatuje, že Henlein rozšířil „den Begriff des Politischen wesentlich und fühlte sich als verantwortlicher Politiker dazu berufen, vom Blickfelde des Gesamtdeutschums her, die Forderungen an das kulturelle Schaffen bekanntzugeben und zugleich der Kultur den ihr gebührenden Platz innerhalb der Volksgemeinschaft anzuweisen“. V tomto rysu politické koncepce Henleinovy jest opět podstatný rozdíl proti demokratickému hledisku, které jsme si vytknuli již nahoře. V řádně organizované „Volksgemeinschaft“ politické vedení je nadřazeno kultuře a uzpůsobuje si ji. Proto mohl pan Henlein ve své pražské řeči tak autoritativně stanovit, jak má vypadati německá báseň; odsouditi německé divadlo za to, že prý „am Werden der Volksgemeinschaft so gut wie keinen Anteil

hat“; německé malířství a plastiku, že není dosti národní.

Toto pojetí národa je tedy až dosud v samých základech strany sudetoněmecké. A toto nedemokratické pojetí národa je právě obsahem zákonodárných návrhů, o nichž zde jednáme. Prof. Ernst Swoboda to řekl velmi výstižně ve své citované brožůře „Warum Volksschutzgesetze?“ „Der eigentliche Rechts-träger des Minderheitenrechtes ist nicht der Einzelne, sondern die ganze Volksgruppe“, jenž připisuje mylně tohoto ducha už naší ústavě, aby mohl tvrditi, že návrhy SdP. jsou jen jejím provedením. Vidím toto nedemokratické pojetí hlavně v těchto jejich ustanoveních:

1. Národnostní katastry sepisují národní příslušníky, aby z nich učinili pouhý předmět působnosti autonomních svazů, resp. působnosti Sprecherovy. Nejen že tito zapsaní členové nemají přímého aktivního volebního práva; oni nemají právo ani o své národnostní příslušnosti svobodně rozhodovat. Státní občané mohou jen v okamžiku dosaženého 18. roku jednou pro vždy přihlásiti svou národnost, a i to musí přiznat národnost, k níž od narození patří. To znamená naprosté potlačení národní osobitosti jednotlivcovy na prospěch abstraktního kolektiva, Volksgemeinschaft. Potlačení nedemokratické. Poznámám jen mimochodem, že v této věci jdou autoři návrhů mnohem dále na úkor svobodné osobnosti, nežli na příklad Hermann Raschhofer,*) s nímž jinak mají jejich návrhy mnoho společného.

Ještě více toto nedemokratické pojetí národnosti proniká v tom, jak návrh o národnostních svazech vyměřuje působnost těchto institucí, které chce uvést v život. Řekli jsme si, když jsme tu mluvili o obsahu osnov, jak neurčitá jsou jejich ustanovení o této příslušnosti. Neurčitá jest však míra rozhodovací moci orgánů těchto svazů, nikoli rozsah předmětů, na něž by

*) Hauptprobleme des Nationalitätenrechtes.

se měla tato moc vztahovat. Navrhovatelé, o tom netřeba pochybovat, si přejí snést na tyto orgány moc co největší; a nemluví-li v tom směru určitě, lze si to vysvětliti jen tím, že nechtějí prejudikovat předem konečnému řešení. Že však tato moc — ať už více či méně samostatná — má se vztahovati na veškerenstvo kulturních, hospodářských a politických záležitostí, ponechávajíc zcela nedotčenu působností národnostních svazů jen nepatrnou kompetenční vrstvu, která i ve státech federálních zůstává v rukou centrální moci, to jsme viděli a o tom nás přesvědčují na př. i slova obhájce národů Leipera, citováno zde nahoře.

To znamená tedy, že podle přesvědčení navrhovatelů téměř všechny veřejné záležitosti mají národnostní důležitost, to znamená všudypřítomnost nacionálního zájmu. Nacionalism, jenž jest jen jedním z více motivů politického dění, pokládají za motiv jediný. Ale každé takové redukování složité sociální skutečnosti na jediný znak má za následek — když se z něho chtějí dělat bezprostřední praktické důsledky — rozklad, anarchii. Naše politika byla od počátku státu demokraticky realistická, t. j. přihlížela k složitosti faktů, respektovala ji, vyrovnávala se s ní, nepřecenila ani princip třídní, stavovský, náboženský, rasový ani národnostní, a nemůže proto už z důvodů zásadně demokratických akceptovat ani takovou výměru kompetence, jakou návrhy mají na mysli.